

EL SINDICAT REMENÇA DE 1448 AL MONTSENY

JOAN PORTALS

*Jo viu uns ulls haver tan gran potença,
de dar dolor e prometre plaer;
e esmaginant, viu sus mi tal poder,
que en mon castell era esclau de remença.*

(Ausiàs March, 1397/400-1459)

La remença i els conflictes que va generar van omplir nombroses pàgines de la història medieval del camp català. Jurisconsults, consellers reials i també notaris es van declarar en molts moments a favor de la seva supressió. També, fins i tot, un del més grans poetes medievals, el valencià Ausiàs March, la tenia present com un greu problema de la societat del seu temps en comparar, en la bella imatge poètica que acabem de transcriure, l'esclavitud del servent de la gleba, el remença del seu temps, amb la de l'esclau de l'amor.

En sentit estricte, la *remença* era la redempció que el pagès havia de satisfer al seu senyor per tal de deslliurar-se de l'adscripció forçada a la terra. Sovint anava associada a altres obligacions servils i pecuniàries, i també als anomenats "mals usos". En el seu origen, l'obligació de residir al mas havia estat una garantia de l'estabilitat del contracte d'establiment en què el senyor lliurava un mas i les seves terres al pagès per al millorament i el conreu, en canvi d'una entrada i d'una part de les collites a més d'algunes prestacions anuals en efectiu o en espècie. Amb el temps, però, va esdevenir una obligació hereditària i va acabar convertint els pagesos, inicialment homes lliures, en "homes propis, solius i afocats" del seu senyor, que seguien en tot moment el destí de terra que conreaven tot formant-ne part.

Els mals usos, legalment autoritzats a Catalunya des dels primers *Usatges*, eren bàsicament cinc: tres eren procedents del dret escrit i els altres d'origen consuetudinari. Els primers eren la *intestia* (el senyor directe rebia una part dels béns del pagès que moria intestat), la *cugucia* (prestació deguda al senyor en cas d'adulteri de la muller del pagès) i l'*eixorquia* (penalització que afectava els béns dels pagesos que havien mort sense descendència). Els segons, l'*àrsia* (que punia l'incendi involuntari del mas) i la *ferma d'espoli forçada* (que es cobrava com a compensació per l'autorització que el senyor donava al pagès per hipotecar les terres del mas en garantia del dot de la muller).

La llista de prestacions econòmiques i serveis de tipus personal a què el pagès estava obligat era molt llarga (*ous de cogull, polls d'astor, flassades, guaites, obres de castells, llòsol, joves, batudes, llaurades, femades...*). I per damunt de tot, existia encara el *ius maletractandi*, un signe de l'arbitrarietat senyorial reconegut ja per les Corts de Cervera de 1202.

Per fer-nos càrrec de l'abast del problema remença, cal tenir en compte que a Catalunya, entre finals del segle XIV i mitjan segle XV, hi havia unes 20.000 llars remences, concentrades sobretot a les diòcesis de Barcelona, Vic, Girona i Urgell, la qual cosa volia dir que el problema afectava una quarta part de la població del país.

El Montseny i les terres del seu entorn es trobaven immersos de ple en aquest contenciós que enfrontava senyors i pagesos, tota vegada que una bona part dels seus aleshores no gaire nombrosos habitants, els quals tot just començaven a recuperar-se de la crisi de mitjan segle XIV que havia afectat greument la població, eren pagesos adscrits a la terra, és a dir, remences.

Aquesta submissió a la terra que conreaven i als mals usos els era un comú denominador. Tanmateix, mentre molts d'ells estaven subjectes a diversos senyors feudals, laics o eclesiàstics, d'altres depenien directament de la Corona, com era el cas de bona part dels habitants de Vilamajor i de Tona. Aquests darrers, a més, gràcies a un privilegi atorgat per Martí l'Humà l'any 1401, n'estaven expressament exempts.

Si repassem documentació de l'època veurem que, des de molts anys enrere, són nombrosos els pagesos que es reconeixen "homes propis, solius i afocats" del senyor que els havia establert en el mas i la terra que conreaven. En citarem només algun a títol d'exemple. Ja el 1140, Elies, abat de Sant Marçal, havia encomanat a Guillem Ramon i la seva família el mas Fruga de Malla "perquè el posseïssin al servei del monestir i l'habitessin perpètuament [...]". El 1217 són els pagesos habitants del mas llella els que es reconeixen "homes afocats, propis i solius de Sant Marçal", de la mateixa manera que l'any 1325 ho fa una tal Guillema, que declara tenir pel monestir el seu mas. L'any 1336 el Registre de Comuns de l'Arxiu Diocesà de Barcelona (vol. 7, foli 161) conserva un procés tramitat per esbrinar si era perjudicial la concòrdia feta pel rector de la Costa del Montseny i alguns dels seus feligresos en relació als espolis, intesties i eixorquies que aquest els pretenia cobrar. També són nombrosos els pagesos de Montseny, de Fogars de Montclús, de Mosqueroles, de les dues Palautorderes, del Brull, de la Castanya... que es reconeixen "homes propis" del seu respectiu senyor amb l'obligació de no poder abandonar el seu mas sense el pagament del rescab corresponent.

Malgrat les diverses situacions i règims jurídics imperants, el cert és que, si comparem els censos de població de l'època i el document que en aquest treball examinarem, veurem com un percentatge molt elevat (en

PEDRO TENÍDÓ

L'església de Gualba

molts casos superior al 50 per cent) dels pagesos del Montseny i la seva zona d'influència eren remences.

ELS INICIS DEL CONFLICTE I L'AUTORITZACIÓ DEL PRIMER SINDICAT REMENÇA

Entre els anys 1380 i 1390 començaren al país les primeres manifestacions de descontentament per part dels pagesos, que reivindicaven l'abolició dels mals usos i de l'adscripció forçosa a la terra que conreaven, a més de diverses millores en la seva situació jurídica i social.

Des dels primers moments, la monarquia es va veure involucrada en el problema remença, i va intentar fer un paper conciliador entre els interessos en conflicte de senyors i pagesos. Joan I i Martí l'Humà (a través de la seva esposa Maria de Luna) van fer els primers passos en aquest sentit i iniciaren una tímida política filoremença.

Anys més tard, entronitzada a Catalunya la nova dinastia Trastàmara, va ser molt important l'autorització d'un sindicat remença que va atorgar des de Nàpols el rei Alfons el Magnànim l'1 de juliol de l'any 1448 (ACA. AR. R3148 f. 129). En aquesta disposició, que va ser l'ocasió perquè es confeccionés el primer cens remença a Catalunya, el rei autoritzava que els pagesos de remença es reunissin (en un nombre no superior a les 50 persones presidides per un oficial reial) per tractar de la supressió dels mals usos, per nomenar síndics que els representessin i per recaptar fons per pagar a l'erari reial una compensació de 100.000 florins. De fet, era la primera vegada que es donava carta de legalitat a les reivindicacions de la pagesia; malgrat això, la disposició del rei va provocar la frontal oposició senyorial, en un gest que cal inscriure en el marc d'una presa de posicions de les classes dirigents dels país en els anys immediatament anteriors a l'esclat de la guerra civil entre Joan II i la Generalitat.

Cal dir, però, que Alfons el Magnànim, amb el seu gest, que va anar seguit l'any 1455 per la suspensió dels mals usos i les servituds rurals, va posar la primera pedra per a la resolució del conflicte remença, efectuada mitjançant la sentència arbitral de Guadalupe dictada per Ferran el Catòlic l'any 1486. Precisament per complir aquesta sentència arbitral va ser necessària la confecció d'un nou cens remença l'any 1488, que es va inspirar bàsicament en el cens resultant del document que ara glossem.

L'historiador Jaume Vicens Vives, que en les seves obres *El gran sindicato remensa* i *Historia de los remensas* va fer un estudi aprofundit del tema al qual encara avui és obligat recórrer, es va basar precisament en aquest darrer cens de 1488, tot lamentant no haver pogut localitzar el cens confeccionat l'any 1448 amb motiu de la creació del sindicat remença autoritzat per Alfons el Magnànim, ja que –deia– “de la confrontació dels dos censos s'obtindrien conclusions

importants per conèixer els mecanismes que regien el funcionament de la població camperola catalana des de la meitat fins a finals del segle xv”.

Anys més tard, un altre historiador, l'americà Paul H. Freedman, va localitzar el document citat per Vicens Vives a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona i en va transcriure i comentar una part del pròleg, fins que l'Ajuntament de Girona, l'any 1999, va encarregar a la historiadora M. Mercè Homs i Brugarolas la transcripció completa del manuscrit, que ha estat publicada recentment (març de 2005) dins la col·lecció Documents de l'Arxiu Municipal. L'acurada transcripció del text ve completada per una interessant introducció de l'editora que ens facilita en gran manera la lectura i l'estudi del document que s'ha conservat amb aquest encapçalament: *XXV diversa, XXV 2. Llibres manuscrits de tema divers. Lligall núm. 1 o llibre núm. 8, any 1333-1456*. Especialment útils són també els índexs que completen el volum ara publicat, ja que contenen una llista completa dels antropònims, topònims, organismes, càrrecs i oficis que apareixen en el document.

EL DOCUMENT

La importància d'aquest text de 234 folis (encapçalats únicament per la paraula “Sindicatus”) rau en el fet que, entre altres moltes dades interessants, permet conèixer amb noms i cognoms els pagesos de remença que a tot Catalunya lluitaren per aconseguir l'abolició de la seva condició servil. Hi apareix un total de 912 parròquies, amb 553 convocatòries que aplegaren un total de 10.425 remences, xifra que encara era lluny dels 18.000 pagesos que havien signat el sindicat el 30 de desembre de 1449 (ACA, AR, R 3227) i dels prop de 20.000 que, segons sembla, l'acabaren signant. I aquests síndics nomenats no van perdre el temps: immediatament, el mes de gener de 1450, van fer un requeriment a la Corona “demanant de la dita servitud e mals usos esser deslliurats”.

El llarg pròleg del document que comentem explica les causes i la raó de la convocatòria general dels pagesos de remença, efectuada com a conseqüència de l'autorització concedida pel rei Alfons el Magnànim perquè poguessin nomenar síndics que els representessin, defensessin els seus drets i proposessin el repartiment dels diners oferts al monarca per a la supressió dels mals usos. A més, barreja una sèrie d'arguments religiosos i històrics per justificar el debat popular que hi havia sobre la naturalesa, la legalitat i els orígens de la servitud pagesa a Catalunya. La còpia que ens ha arribat esmenta el síndics nomenats, que pertanyen tots a la diòcesi de Girona, la qual cosa fa pensar que l'original del document devia contenir els nomenaments dels síndics representants dels pagesos de totes i cada una de les diòcesis catalanes, amb la mateixa fórmula:

"gratis et ex certa scientia constituerunt et solemniter ordinaverunt eorum veros legitimos et indubitatos syndicos, actores et procuratores videlicet [...]".

De la importància i peremptorietat del problema remença, així com de l'excel·lent organització de l'administració reial en aquell segle XV, en dona idea el fet que entre la primera convocatòria, que va tenir lloc el 13 d'octubre de 1448 al cementiri de Sant Feliu de Celrà, i la darrera, que se celebrà el 23 de febrer de 1449 a l'hostal d'en Bernat Puig de Blanes, havien transcorregut només quatre mesos i deu dies.

En aquest treball farem un repàs de les diferents convocatòries celebrades dins l'àmbit del Montseny i els pobles de la seva àrea d'influència, tant al Vallès com a la Selva i Osona (*"convocati et congregati homines infrascripti parrochie qui ut asseruerint de redimentia nuncupantur [...]"*). Totes es fan mitjançant el repic de les campanes de l'església respectiva (*"per repicamentum simbalorum"*), en presència del notari que en dona fe, assistit pels testimonis (dos o tres), i amb l'autorització del batlle del lloc, que també hi assisteix, acompanyat sovint d'alguna altra autoritat (veguer, sotsveguer o algun càrrec de la cort reial), en compliment del que havia manat el monarca en la seva autorització.

La primera convocatòria en aquest espai geogràfic va tenir lloc el 21 de novembre de 1448 al mas Puiggrau de Sant Martí d'Aiguafreda, on es van reunir 14 homes d'aquesta quadra de la vegueria d'Osona. A la llista es poden trobar la majoria dels caps de casa: Bertomeu Vila, Pere de Puiggrau, Antoni Llobeta, Pasqual Casades, Antoni Pla, Pere Saüc, Pere Aragai, Bernat Llobeta... El mateix dia, al mas la Torra, vuit pagesos de Santa Maria de Tagamanent, església del terme del castell d'aquest nom, es van trobar amb el mateix objectiu: Ramon Bosc, Gaspar Torra, Guillem Coll, Bernat Vila, Bartomeu de Puig Agut...

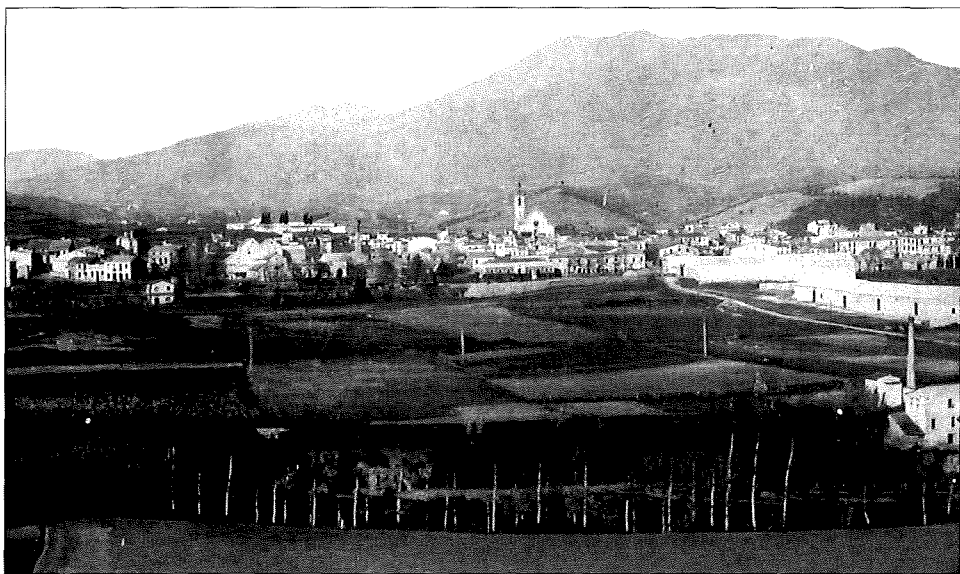
L'endemà, divendres 22 de novembre, van ser convocats a la plaça de la sagrera de Seva els pagesos de Seva, la Castanya i el Brull, tots ells del terme del castell del Brull, i s'hi va aplegar un total de 44 caps de casa. Més tard el mateix dia, al mas Terrés de Terrassola es van trobar els homes d'aquesta quadra, amb un total de cinc. La llista és molt llarga, però hi trobem representants de cases que encara avui coneixem: Estanyol, Sorts, Serrabardina, Muntanyà, Vilar i Boscàs de La Castanya, Morera, Castanyera, Casademunt, Pla, Sala i tants altres que ens indiquen que una bona part dels pagesos del terme del castell del Brull eren també remences, així com els de la quadra de Terrassola (Sobrevia, Terrès, Rovira...).

Un dia més tard, el 23, la reunió es va fer a la plaça de Taradell i van aplegar-s'hi 17 pagesos d'aquest poble (Jaume Çavall, Llorenç Pujol de Vall, Joan Codina, Bernat Colomer, Pere Serra, Antoni Fàbrega, Jaume de Gorombau...), a més de 8 de Sant Joan de Fàbregues de Comorans (Joan Vila, Bernat Martí, Bertomeu Arquer...) i 11 procedents de Sant Martí de Viladrau (Andreu Prat, Jaume Puigdevall, Bernat Molins, Pere de Rusquelles...).

Al cap de molt pocs dies es produeixen tres noves convocatòries simultànies. Una és al pla del benefici de la parròquia de Santa Maria de Tona, on es reuneixen 17 homes d'aquest terme i de la quadra d'Aguilar, entre els quals hi ha Jaume Canals, Antoni Planell, Joan de Nualart, Joan de Floriach, Joan Surell i Francesc Pujol. Una altra es fa al cementiri de Sant Pere de Vilamajor, amb 28 assistents entre els quals trobem noms de persones o de cases que encara avui existeixen dins el seu terme: Tàpies, Masó, Collet, Nadal, Brugueres, Bataller... La darrera té lloc a Cardedeu, on compareixen 22 caps de casa d'aquest terme (Bartomeu Miret, Bernat Vilalta, Ramon Fàbregues, Ramon Ribalta, Pere Masip, Antoni Barceló...).

Tot just acabat de començar el següent mes de desembre, concretament el dia 3, 41 pagesos habitants del terme del castell del Far (Francesc Maians, Ponç Canal, Pere Barceló, Pere Alemany, Miquel Mir, Joan Bordoi, Joana Alguera...) es troben a la plaça de Llinars en presència del veguer del Vallès i d'altres autoritats, totes les quals són també presents l'endemà a l'església de Sant Muç on es reuneixen 23 caps de casa del terme del castell de Cànoves, entre els quals hi ha Pere Cuc, Salvador Cortès, Jaume Cavaller, Bernat Pla i Pere Volart.

A Gualba, davant del cementiri parroquial, el 5 de desembre es van trobar 20 dels seus homes de remença, amb noms i cognoms que han escrit successives i a vegades brillants pàgines de la història del poble (Vicenç Pla, Vicenç Renau, Pere Cambó, Bernat Teixidor, Pere Campeny, Pere Figueres, Pere Renau del Pont...). I sense passar ni una setmana, el dia 10 del mateix mes la vila de la Batllòria va acollir 16 homes de Sant Martí de Montnegre i

Vista de Sant Celoni a principis del segle xx

de Sant Cebrià de Fuirosos (Antoni Gaverrell, àlies *Oller*, Bernat Terrades, Joan Julià, Pere Preses, Vicenç Casas, Antoni Tordera...), mentre a l'altra banda del Montseny aquest dia es van trobar a la casa de Figueró els homes del terme del castell de Montmany, 15 en total (Pere Parets, Joan Puig, Francesc Plans, Mateu Xicola...), amb llicència i amb la presència del veguer del Vallès, que ja havia assistit a anteriors convocatòries per aquella zona.

A l'interior de la rectoria de Campins, l'11 de desembre es van reunir 12 dels homes d'aquesta parròquia, habitants de cases que anirem veient repetides en successius fogatges i censos: Perepoch, Pons, Canal, Prat, Noguera, Abril... I el dia 14 la plaça dels Banys de la Garriga va ser testimoni de la reunió de 23 remences del poble (Antoni Terrès, Gabriel Garriga, Esteve Illa, Antoni Vinyals, Guillem Blancafort...), en una assemblea que serà la darrera d'aquell any 1448 en els pobles del Montseny o els seus voltants.

El mes de febrer de 1449 tenen lloc les darreres convocatòries conseqüència de l'autorització d'Alfons el Magnànim. El dia 15, a Sant Celoni s'apleguen cinc homes d'aquesta parròquia (Pere Sura, Bernat Arquer, Bernat Pertegàs...). L'endemà són convocats a Palautordera tots els homes de la batllia de Montclús, és a dir, dependents del castell de Montclús, els quals acudeixen en un elevat nombre: 96. D'ells, 34 són de Santa Maria de Palautordera (entre els quals trobem els noms de la majoria de cases del poble: Leget, Auleda, Raurell, Pou, Portell, Pinells...), 21 de Sant Esteve de Palautordera (Gaspar Record, Bernat Garbeller, Bernat Mainou, Antoni Donadeu...), 4 de Mosqueroles (Joan Paituví, Esteve Gener...), 5 de Pertegàs (Guillem Gili, Pere Soler...), 8 de Fogars de Montclús (Guillem Barceló, Pere Pla, Pau Gensana, Guillem Verdaguer...), 9 de Sant Esteve de la Costa del Montseny (Pere Reculons, Bernat Illa, Pere Daumal, Pere Perxa...), 5 de Vilardell (Guillem Riera, Miquel Roca...), 3 d'Olzinelles (Guillem Aulina, Francesc Garrell...) i 7 de Vallgorguina (Martí Planas, Francesc Palomer, Antoni Morell, Antoni Puigdemir...). Hi és present el mateix batlle, Pere Portell. Són un nombre molt important de pagesos en relació a la població total de la batllia de Montclús en aquells temps, la qual cosa vol dir que bona part dels habitants de la part vallesana del Montseny i d'alguns dels seus nuclis més apartats i muntanyosos (la Costa, Fogars...) eren remences, com ho prova el fet que la població de tota la baronia de Montclús en aquells anys era només d'uns 237 focs o cases habitades.

El 17 de febrer es troben davant l'església del poble de Montseny 20 caps de casa remences d'aquest poble, presidits pel batlle Bonanat Auladell, i com en els altres llocs veiem repetides tantes i tantes cases que han arribat fins als nostres dies (Isern, Ginesta, Cot, Baiès, Riera, Juvany, Cervera, Xifrè, Llavina...). El 19, a la plaça d'Arbúcies en són 17 (Guillem Cortina, Joan Vidal, Bertomeu Vilar, Pere Congost...) i al límit del pla de Biure n'hi ha 14 de Sant Feliu de Buixalleu (Antoni Tosell, Pere de Folgueroles, Narcís Massaguer...).

Les darreres convocatòries de pagesos de l'àmbit geogràfic del Montseny i els seu voltants tenen lloc el 20 de febrer de 1449 a la plaça de la parròquia de Santa Maria de Breda, on es troben 18 caps de casa d'aquest poble, de Viabrea i de Sant Martí de Riells (Bernat Llorenç, Joan Cortina, Pere Bosch, Pere Prim...), i a Sant Llorenç de Gaserans, on els aplegats són 14 (Joan Pladevall, Pere Draper, Antoni Riba...). Per últim, el dia 21 de febrer 8 remences es troben al costat del cementiri de Sant Gabriel de Grions, prop d'Hostalric (Jaume Doménech, Jaume Busquet, Pere Roura...).

UN PRIMER PAS CAP A LA RESOLUCIÓ DEL CONFLICTE

L'estudi detallat del document, tan acuradament transcrit per M. Mercè Homs, ens il·lustra amb nom i cognoms tots i cadascun dels pagesos de remença que a tot Catalunya, entre 1448 i 1449, acudiren a la crida per formar un sindicat que defensés els seus interessos, aprofitant l'autorització concedida per Alfons el Magnànim.

Hem pogut constatar com n'eren de nombrosos els remences als pobles del Montseny i la seva zona d'influència. Aquest fet es fa encara més evident si comparem el nombre de pagesos que acudiren a la cita, 527, amb la població total de la zona que es dedueix dels fogatges més propers a aquells anys 1448 i 1449.

Anant més enllà de l'àmbit geogràfic que hem estudiat en aquestes pàgines, cal dir que el document és una bona prova de l'organització local de la pagesia en aquells anys d'agudització del conflicte remença, i que conté un pròleg amb una argumentació sòlida en defensa de l'abolició dels mals usos.

Recaptats els 100.000 florins a què en un altre lloc ens hem referit, i nomenats els síndics que els havien de representar, ben aviat (el mes de gener de 1450) els pagesos van presentar al rei un requeriment demanant ser deslliurats de la remença i dels altres mals usos. Aquesta petició havia de ser un important precedent que va servir de base al projecte de concòrdia de 1462 i, més tard, a la sentència arbitral de Guadalupe de l'any 1486 que va posar fi al problema remença.

BIBLIOGRAFIA

HOMS I BRUGAROLAS, M. Mercè. *El sindicat remença de l'any 1448*. Ajuntament de Girona. Col·lecció de documents de l'Arxiu Municipal 11. Girona, març 2005.

CAMPS I ARBOIX, Joaquim de. *La reivindicació social dels remences*. Episodis de la història. Barcelona, 1960.

- CARRERE, Claude. *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Curial. Barcelona, 1977-1978.
- HINOJOSA, Eduardo de. *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Madrid, 1905.
- IGLESIAS FORT, Josep. "El fogatge de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo xv". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. 34. Barcelona, 1962.
- PLADEVALL FONT, Antoni. "La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjan segle XIV". *Ausa* 4, núm. 44. Vic, 1963.
- PLADEVALL FONT, Antoni. *Tona. Mil cent anys d'història*. Eumo Editorial i Ajuntament de Tona, 1990.
- PLADEVALL FONT, Antoni. *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. Diputació de Barcelona, 1998.
- PONS GURI, Josep M. "Documents sobre fogatges de Montclús i de Montseny (segle XIV)". *Circular Arxiu Històric Fidel Fita*, núm. 4. Arenys de Mar, 1960.
- PONS GURI, Josep M. "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres giro-nines". *Revista de Girona*, 118. Girona, 1986.
- PORTALS MARTÍ, Joan. *Montseny. Història d'un poble*. Els Llibres del Set-ciències. Arenys de Mar, 2004.
- PORTALS MARTÍ, Joan. *La Costa del Montseny, entre el Turó de l'Home i la Tordera. Història d'una parròquia*. Els Llibres del Set-ciències. Arenys de Mar, 2000.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. *La guerra civil catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, 2 vol. Barcelona, 1973.
- VICENS VIVES, Jaume. *El gran sindicato remensa*. Madrid, 1954.
- VICENS VIVES, Jaume. *Historia de los remensas (en el siglo XV)*. Barcelona, 1945 (reeditat el 1978).